

Kazvîni'nin Acâibü'l-mahlûkât ve Garâibü'l-mevcûdât Nüshalarındaki Çin Denizinde ve Adalarında Yaşayan Hayvan ve Kavim Tasvirleri

HAYRUNNİSA TURAN*

Öz

Bu çalışmada Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni'nin (ö. 682/1283) ana hatlarıyla kozmografya ve coğrafya alanında kaleme alınmakla beraber, oldukça geniş konu yelpazesine sahip meşhur eseri *Acâ'ibü'l-mahlûkât ve garâ'ibü'l-mevcûdât*'ın "Süfliyyât" başlıklı ikinci makalesindeki "Bahrü's-Sîn" (Çin denizi) başlığı altında sıralanan çeşitli adalarla bu adaların çevresinde yaşayan sıra dışı hayvanların ve kavimlerin tasvirleri incelenmektedir. Eserde su küresine dair bölüm kapsamında bilgi verilen denizler arasındaki Çin denizi, Bahrü'l-muhît'e bağlı ve onun ardından gelen en büyük deniz olarak tanımlanmaktadır. İnsanların ulaşabildiği çok sayıda adaya sahip olduğu bildirilen bu denizdeki adalardan bazıları eserde Zâbec, Râminî, Vakvak, Selâhî, Benân ve Etverân isimleriyle tanıtılmıştır. Bu adaların üzerinde ya da kendilerini kuşatan denizin içinde yaşayan sıra dışı özelliklere sahip kanatlı kedi, misk kedisi ve faresi, beyaz benekli kırmızı dağ keçisi, manda ve koça benzeyen beyaz maymun, manda ve fil yiyen yılan, her dili konuşan papağan, eşeğe benzeyen gergedan, kuyruksuz manda, devasa kaplumbağa, taşa dönüşen yengeç, çeşitli kuş ve balık türleri gibi hayvanların yanı sıra dış görünüşü itibarıyla insana ait özellikler taşımakla beraber, vahşi tabiatlara sahip ve dilleri anlaşılmayan çeşitli çıplak kavimler hakkında eserde ayrıntılı rivayetlere yer verilmiştir. Bu makale kapsamında eserin XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar farklı dönemlere ait çeşitli nüshalarındaki konuya ilişkin metinler ve tasvirler incelenerek benzerlik ve farklılıklar açısından değerlendirmeye tâbi tutulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kazvîni, *Acâ'ibü'l-mahlûkât*, Çin denizi, adalar, hayvanlar, kavimler.

* Doç.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü / Assoc. Prof., Ondokuz Mayıs University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Art History. Samsun, Türkiye. ORCID: 0000-0001-8251-8556 e-posta: nisacakmakci@hotmail.com

DOI: 10.26570/isad.1580407 • Geliş/Received 06.11.2025 • Kabul/Accepted 28.04.2025

Atıf/Citation Turan, Hayrunnisa, "Kazvîni'nin Acâibü'l-mahlûkât ve Garâibü'l-mevcûdât Nüshalarındaki Çin Denizinde ve Adalarında Yaşayan Hayvan ve Kavim Tasvirleri", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 54 (2025): 169-201.

Depictions of Animals and Peoples from the Chinese Sea and its Islands in Copies of Qazwini's *Ajā'ib Al-Makhlūqāt wa Gharā'ib Al-Mawjūdāt*

Abstract

Qazwini's (d. 1283) cosmographic and geographic work, *Ajā'ib Al-Makhlūqāt wa Gharā'ib Al-Mawjūdāt*, includes four introductions, two main chapters, and an epilogue. The first chapter deals with celestial realms (the Lunar Sphere) and the second with earthly ones (the Sublunar Sphere). This study researches depictions of unusual animals and peoples from the Sublunar Sphere, specifically the Chinese Sea and its islands according to the second chapter entitled "al-Sufliyyat." The Chinese Sea is the biggest sea in the world other than Bahr al-Muhit, which surrounds it and contains many named islands including Zabaj, Ramini, Waqwaq, Salahi, Banan, and Atwaran. According to Qazwini each of these islands can be reached by people. The work gives information and detailed stories about real and fantastical as well as oddly behaving and oddly featured creatures including winged cats, civet cats, musk rats, red mountain goats with white spots, monkeys similar to buffalos and rams, large snakes with a diet of buffalos and elephants, omnilingual parrots, rhinoceroses similar to donkeys, buffalos without tails, huge turtles, petrified crabs, various birds and fishes, and naked humanoids with wild natures who are occasionally cannibalistic. Some of these humanoids fly with wings or live in trees. This study analyzes the depictions of these creatures, evaluating their similarities and differences, in several copies of Qazwini's work from different periods between the thirteenth and nineteenth centuries.

Key Words: Qazwini, *Ajā'ib Al-Makhlūqāt*, the Chinese Sea, Islands, Animals, Peoples

Giriş

Zekeriyyâ b. Muhammed el-Kazvîni'nin (ö. 682/1283) genel çerçeve itibarıyla semavat ve arzın olağanüstü, olağan dışı ya da sıradan vasıflarını tanıtmak ve okuyucuların yaratılmış çeşitli oluşumlar hakkında tefekkür etmesini sağlamak amacıyla kaleme aldığı¹ *Acâ'ibü'l-mahlûkât ve*

- 1 Kazvîni eserini telif etmesinde, vaktiyle Allah Teâlâ'nın yarattığı hayret verici (acâib) ve alışılmadık (garâib) şeyler üzerinde derin düşüncelere dalmasının teşvik ediliğinden bahsetmektedir (bk. Kazvîni, *Acâ'ibü'l-mahlûkât*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1832, vr. 1^b). Sonrasında yazar, Hz. Peygamber'in "Bana eşyayı (mevcudatı) olduğu gibi göster" şeklinde duası üzerine her ne zaman incelemelerinde derinlere dalsa Allah Teâlâ tarafından hidayetinin, kesin bilgisinin, nurunun ve doğruluğunun arttığını bildirmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in "Allah'ın yarattıkları hususunda tefekkür ediniz" hadisini hatırlatan Kazvîni, akla yatkın şeyler üzerinde düşünmenin ancak ilim ve talimde tecrübesi olan, ahlakını güzelleştirmiş ve nefsinin terbiye etmiş kişiyi sonuca ulaştıracağını, böylelikle bu kişinin basiret gözünün açılacağını ve her şeyde bazılarının kavramada acze düştüğü hayranlık uyandıran bir taraf göreceğini ifade etmektedir (bk. Kazvîni, *Acâ'ibü'l-mahlûkât*, Cod. Arab, nr. 464, vr. 1^b-2^a; Süleymaniye Ktp., Yeniciami, nr. 813, vr. 1^b-2^a; MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 2^a-b; [2000], s. 8). İlhanlı hükümdarları Hülâgû ve Abaka Han dönemlerinde Bağdat valiliğinde bulunduğu bilinen İranlı tarihçi ve devlet adamı Alâeddin Atâ Melik Cüveynî'nin (ö. 1283) muhtemelen hamiliğini elde eden Kazvîni, eserini Cüveynî'ye ithaf etmiştir (bk. Lewicki, "Al-Kazwini, Zakariyya", s. 865).

garâ'ibü'l-mevcûdât adlı eserinin, telif edildiği andan itibaren farklı çevreler tarafından büyük ilgiye mazhar olduğu anlaşılmaktadır. Arapça aslından Farsça'ya ve Türkçe'ye çevrilen eserin, her üç dilde de istinsah edilmiş nüshalarına XIII. yüzyıl sonlarından başlayarak İslam ülkelerinin farklı coğrafyalarında resimler yapılmıştır.² Yurt içi ve yurt dışındaki müze ve kütüphanelerde çok sayıda Arapça, Farsça ve Türkçe nüshası tespit edilen eseri dört mukaddime, iki makale ve hatime bölümleri üzerine tertip eden Kazvîni, birinci makalesinde ulviyyât (ay üstü âlemi) hakkında bilgi vermektedir. On üç nazardan (bölüm) oluşan bu bilgiler feleklerin hakikati, şekilleri ve hareketleri; semavatın sakinleri olan melekler; gece, gündüz, Arabî, Rûmî ve Fârisî aylarla mevsimler gibi zamanla ilgili konuları ihtiva etmektedir. Eserin süfliyyât (ay altı âlemi) hakkındaki ikinci makalesi de çeşitli nazar ve fasıllardan oluşmakta olup, dört unsur; ateş, hava, su ve yer kürelerine dair bilgiler içermektedir. Eserin birinci makalesine kıyasla oldukça kapsamlı bu makale, denizler, adalar, kuyular, madenler, bitkiler, hayvanlar, insanlar, cinler, devler ve kuşlar hakkında derin bilgi dağarcığına sahiptir.³ Kazvîni "Süfliyyât" başlıklı ikinci makalesinde ağırlıklı olarak yer yüzü ve yer yüzünü kuşatan su küresine ilişkin rivayetler üzerinde durmuştur. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden, Çin denizi ve adalarına dair canlılar hakkındaki bilgi dağarcığı da su küresi başlığı altında ele alınmış aktarımlar arasındadır.

Doğa olaylarına ilişkin şaşırtıcı, anlaşılması zor ya da tuhaf şeylerin tanımlayıcı tarihçesinin ilk defa Aristo tarafından milattan önce III. yüzyılda kataloglar halinde derlendiği bilinmektedir. Çoğu Ortaçağ yazarının kabul ettiği üzere büyük ölçüde Uzakdoğu, Afrika ve Hindistan'a özgü olduğu düşünülen sıra dışı oluşumların uzun ve zengin tarihçesinin, Geç Roma dönemi ansiklopedi yazarlarından bilhassa Yaşlı Plinius, Solinus, Hippolu Augustine, Sevallalı Isidore ve Büyük İskender figürüyle ilişkili geniş çaplı bir edebiyatın yazarları tarafından gelenekselleştirildiği anlaşılmaktadır. Doğu ırklarına dair acayip türlerin ele alındığı Ortaçağ Batı kaynakları arasında VIII. yüzyılda yazıldığı düşünülen *Liber Monstrorum* ve *Tractatus Monstrorum* adlı iki risalenin ön plana çıktığı görülmektedir.⁴ Arap edebiyatında ise çok sayıda Ortaçağ yazarını etkileyecek şekilde, acayip ve garip unsurlarla ilgili ilk sistematik derleme Kazvîni tarafından gerçekleştirilmişse de konuya ilişkin ilk unsurların IX. yüzyılın başında Câhiz'in (ö. 255/869) *Kitâbü'l-Hayevân* isimli eserinde görülmeye başlandığı bilinmektedir.⁵ Bu eser aynı zamanda Kazvîni'nin eserinin kara ve deniz hayvanları

² Bağcı v.dğr., *Osmanlı Resim Sanatı*, s. 201.

³ Kut, "Acâ'ibü'l-Mahlûkât", s. 315.

⁴ Daston-Park, *Wonders and the Order of Nature*, s. 24, 26.

⁵ Rabbat, "Ajib and Gharib", s. 106.

hakkındaki bölümü için temel kaynağı oluşturmaktadır.⁶ Ancak Allah'ın yaratmış olduğu hayrete düşürücü mânada her türlü acayip şeyin bilgisini içeren Kazvî'nin eseri, bu alanda inceleme yapan bütün araştırmacılara göre acayip edebî türünün ilk örneğini temsil etmektedir.⁷ Eserini X. yüzyıla ait *İhvân-ı Safâ Risaleleri* ile aynı şekilde düzenleyen⁸ Kazvî'den yüzyıl kadar önce İran edebiyatında Ahmed et-Tûsî (XII. yüzyıl) tarafından aynı isimle bir eser kaleme alınmışsa da bu eser bölümleri itibarıyla Kazvî'nin tertibinden farklılık göstermektedir. Tûsî'nin eseri on rükne bölünmüş ve rükünler de fasıllara ayrılmıştır. Rükünler ana hatlarıyla göklerin, gökle yer arasının ve yerin acâibi; denizler, dağlar, kıymetli taşlar, kayalar; şehirler, mescitler, kiliseler, sinagoglar; ağaçlar, bitkiler, ilaçlar; kazılmış suretler; insan; cinler; kuşlar, kara ve deniz hayvanlarıyla ilgili konulardan müteşekkildir.⁹ Ayrıca Kazvî'nin eseri çok daha fazla beğenilip şöhret bulan, Farsça'ya ve Türkçe'ye en çok tercüme edilen eser olmuştur. Eserin XIV. yüzyıldan itibaren yapılmış çok sayıda Türkçe tercümesi bulunmaktadır.¹⁰

Kazvî, "Süfliyyât" makalesine madenlerin, bitkilerin ve hayvanların aslını oluşturan dört unsuru yani ateş, hava, su ve toprağı zikrederek başlamaktadır. Eserde ateş ve hava küreleriyle ilgili kısa bilgilerin ardından dördüncü nazar başlığı ile daha kapsamlı malumatın yer aldığı su küresine dair bölüme geçiş yapılmakta, suyun mekânının hava küresinin altında ve yerkürenin üzerinde olduğu bildirilmektedir.¹¹ "Denizlerdeki Acayip Haller Hakkında Bölüm" başlığı altında sırasıyla çeşitli denizler ve bu denizlerle ilgili acayiplikler hakkında bilgi veren Kazvî, diğer bütün denizleri kuşatan büyük bir deniz olarak bahsettiği Bahrü'l-muhî't'in ardından bu denizin bir kolu halindeki Bahrü's-Sîn'in (Çin denizi) zikrine ilişkin fasılla esere

6 Moor-Rezvan, "Al-Qazwîni's 'Ajâ'ib Al-Makhlûqât", s. 50.

7 Hees, "The Astonishing: A Critique and Re-Reading", s. 102, 105.

8 Badiee, "The Sarre Qazwîni", s. 97.

9 Kut, "Acâibü'l-Mahlûkât", s. 316.

10 Kut, "Türk Edebiyatında Acâibü'l-Mahlûkât", s. 2, 9. Mevcut Türkçe tercümelerin büyük çoğunluğunun Kazvî'nin eserinden ziyade Farsça nüshalara dayanarak Tûsî'nin tertibini takip ettiği, bir kısmının da Kazvî'nin düzenine uymakla beraber içerik açısından farklılık arzettiği anlaşılmaktadır. Bu tercüme nüshalarının metni üzerine çok sayıda tez çalışması gerçekleştirilmiş olup bunlardan bazıları için bk. Yanıç, *Hâce Hatîb Mahmud Er-Rumî ve Harîdetü'l-Acayib ve Ferîdetü'l-Garâyib Tercümesi*; Göl, *Ali bin Abdurrahman 'Acâibü'l-Mahlûkât (1.-35. Varak)*; Yıldırım, *'Acâibü'l-Mahlûkât (106-140. varak)*; Al, *'Acâibü'l-Mahlûkât Giriş, Metin, İnceleme, Dizin-Sözlük*; İnan, *'Acâibü'l-Mahlûkât, Sarıkaya, Rükneddin Ahmed'in Acâibü'l-Mahlûkât Tercümesi*; Gedizli, *'Acâibü'l-Mahlûkât*; Erdem, *Mir'ât-ı 'Acâibü'l-Mahlûkât*.

11 Kazvî, *Acâibü'l-Mahlûkât* (Cod. Arab, nr. 464, vr. 56^a-b; Yeniciami, nr. 813, vr. 43^a-b; Şehid Ali Paşa, nr. 1832, vr. 38^a-b; Cod. Arab, nr. 463, vr. 65^a-b; MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 111^b-112^a; [2000], vr. 97-98; Oğuz, *Sürûri'nin Kitâbü'l-'Acâibü'l-'Garâib'i*, s. 411-415).

devam etmektedir. Bu bölümde coğrafya ve tarih alanındaki âlimlerle, seyyah ve tüccarların rivayetlerine yer veren Kazvî, Bîrûnî (ö. 453/1061), İbnü'l-Fakih (ö. IV/X. yüzyıl) ve Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî'ye (ö. 313/925) sıklıkla atıfta bulunmaktadır.

Bu çalışmada Çin denizinde bulunan adaların üzerinde ya da çevresinde yaşayan çeşitli hayvanlarla kavimlere yönelik rivayetler ve tasvirler incelenmekte, farklı dillerde ve dönemlerde istinsah edilmiş bazı nüshalar vasıtasıyla gerek içerik gerekse resim geleneği açısından konu değerlendirmeye tâbi tutulmaktadır. Söz konusu nüshaların da birkaç yüzyıl öncesiyile aynı işlevi gerçekleştirerek eğitilmiş halkın doğal yaşam bilimi konusundaki merakına cevap verdiği¹² anlaşılmaktadır. Bu amaçla eserdeki metin çevirisinde ve tasvirlerin mukayesesinde müracaat edilen Arapça nüshalar 1280 tarihli Münih nüshası (München Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Arab, nr. 464), İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki 1322 tarihli (Yenicami, nr. 813) ve 1463 tarihli (Şehid Ali Paşa, nr. 1832) nüshalar, 1770 tarihli Münih nüshasıyla (Cod. Arab, nr. 463) 2000 yılında Beyrut'ta basılmış kitaptır. İstifade edilen Farsça nüshalar Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki 1422 tarihli (Fâtih, nr. 4171), 1424 tarihli (Laleli, nr. 1991) ve 1501 tarihli (Fâtih, nr. 4172) yazmalardır. Türkçe nüshalar ise Sürûrî (ö. 1561) tarafından tercüme edilmiş,¹³ Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer alan 1552 tarihli nüsha (45 HK 3109),¹⁴ Millî Saraylar Başkanlığı Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki XVI. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen nüsha (nr. A-3632) ve 1854 tarihli Berlin nüshasıdır (Berlin Staatsbibliothek, MS, Or. quart. nr. 1828). Çalışma kapsamında incelenen el yazmaları arasında yalnızca 1463 tarihli nüsha tasvir içermemektedir. Kazvî hayattayken kaleme alınan 1280 tarihli Arapça nüshanın müellif denetiminden geçtiği düşünülmekte olup, bu nüsha aynı zamanda bilinen en erken tarihli tasvirli nüshadır.¹⁵

12 Rührdanz, "Illustrated Persian Ajâ'ib Al-Makhlûqât Manuscripts", s. 40.

13 Doğrudan Kazvî'nin eseri üzerinden yapıldığı bilinen ve defalarca istinsahı gerçekleştirilen bu tercüme, edebiyatımızın önemli isimlerinden olup Sürûrî lakabıyla tanınan Mustafa b. Muslihuddin b. Şa'bân'a (ö. 1561) aittir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa'nın hocalığını üstlenen Sürûrî, öğrencisinin Mekkeli bir tüccardan satın aldığı Kazvî'nin eserini kendisinden tercüme etmesini istemesi üzerine eseri tercüme etmeye başlamıştır. Ancak 1552-53 yılında eserin ikinci makalesinin tercümesi tamamlandığı sırada, Şehzade Mustafa'nın babası tarafından öldürülmesiyle büyük bir sarsıntı geçiren Sürûrî tercümeyi tamamlamadan bırakıp inzivaya çekilmiştir. Yarım kalan bu tercüme Mehmed b. Mehmed Rodosîzâde tarafından tamamlanmıştır (1701-2) (bk. Kut, "Türk Edebiyatında Acâibü'l-Mahlûkât", s. 2-8).

14 Bu nüshanın transkripsiyonlu metni bir tez çalışmasında sunulmuş olup, bu nüshaya dair mukayese çalışması ilgili tezdeki metin üzerinden gerçekleştirilmiştir (bahsi geçen çalışma için bk. Oğuz, *Sürûrî'nin Kitâbü'l-Acâibü'l-Garâib'i*).

15 Berlekamp, *Wonder Image and Cosmos*, s. 14-15.

Söz konusu nüshalar üzerinden metin muhtevastındaki bazı ilavelerin ya da farklılıkların yanı sıra dönemsel açıdan bazı tasvirlerle yönelik rağbetin ve tasvirlerin uygulanış biçiminin tespiti gerçekleştirilmektedir. Tasvirlerin karşılaştırılmasında kronolojik sıra esas alınmıştır. Eser nüshalarındaki “Çin Denizi” başlığı altında sırasıyla Zâbec, Râminî, Vakvak, Selâhî, Benân ve Etverân adaları hakkında bilgi ve görsellere yer verilerek, bu denizde bulunan acayip hayvanlardan bahisle bu bölüm nihayetlendirilmektedir. Bu çalışma kapsamında gerek adı geçen adalar üzerinde gerekse Çin denizinde yaşayan, sıra dışı özelliklere sahip hayvanlarla dış görünüş itibariyle insana benzer vasıflara sahip olmakla beraber vahşi tabiatlarıyla ön plana çıkan, çıplak, kanatlı ya da yamyam bazı kavimler hakkında ayrıntılı bilgi ve görseller sunulmaktadır.

Kazvî’nin söz konusu eseri hakkında gerçekleştirilen mevcut çalışmalarda genel itibariyle eserin tek bir nüshasının ve bu nüshadaki tasvirlerin yüzeysel bilgilerle değerlendirildiği, dolayısıyla eserdeki çeşitli konular hakkında ayrıntılı ve mukayeseli bilgilere yer verilmediği anlaşılmaktadır.¹⁶ Bu sebeple kaleme alındığı tarihten itibaren astronomiden coğrafyaya, botanik ve zoolojiden tıp bilimlerine kadar pek çok alanda kapsamlı bilgi birikimine sahip bu eserin tafsilatlı olarak incelenmesi önem arz etmektedir. Bu sayede günümüz araştırmacılarının, eserin telif edildiği döneme dair bilimsel merak, eğilim ve birikim dünyası hakkında farkındalığının artmasıyla mevcut bilimsel birikim arasında köprü kurabilmesi mümkün olacaktır. Makale hacmi göz önünde bulundurularak, eserdeki belirli bir konu başlığını bütün ayrıntılarıyla ve çeşitli dönemlere ait üç farklı dildeki nüshaların mukayesesi üzerinden inceleyen bu çalışmanın acayip literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çin Denizi (Bahrû’s-Sîn)

Doğuda Bahrû’l-muhît’e (Büyük Okyanus) bağı olan bu deniz batıda Bahrû’l-Kulzüm’e (Kızıldeniz) uzanmakta olup, Bahrû’l-muhît’ten sonraki en büyük denizdir. Bu denize Bahrû’l-Herkend de denilmektedir. Derinliği fazla olan bu denizde çok sayıda devasa dalgalar oluşmaktadır. Denizcilerin bildirdiği üzere bütün gelgitler bu denizde gerçekleşmektedir. Ebû Reyhân Hârizmî *Âsâru’l-Bâkiye* olarak adlandırılan eserinde, Bahrû’s-Sîn’deki yuvarlak biçimli¹⁷ bir balığın denizin dibinden su yüzeyine çıkmasının denizin dalgalanmaya başlamasına işaret ettiğini belirtmektedir. Deniz

16 Bahsi geçen mevcut çalışmaların bir kısmı bu çalışma kapsamına dahil edilmiş olup, konuyla ilgili bazı tez çalışmaları için ayrıca bk. Başkan, *Manisa İl Halk Kütüphanesi’nde 45 Hk. 5355 No’da Kayıtlı Sürûri Çevirisi*; Keçelioglu, *Türkçe Aca’ib ü’l-Mahlukat*.

17 Balığın şekline dair ayrıntı Türkçe nüshalarda yer almakta olup “değirmi” kelimesiyle ifade edilmektedir.

sakinleşmeye başladığında ise denizdeki meşhur bir kuş yumurtlamakta ve denizin derinliklerinden başkasını bilmeyen bu kuş karaya çıkmamaktadır. Bu denizde sayılamayacak kadar çok ada bulunmaktadır. Denizdeki değerli tanelerin bulunduğu tatlı suda inci avcılığı yapılmaktadır. Bu denizin bazı adalarında ise altın çıkmaktadır. Bu adalarda acayip görünümlü hayvanlar yaşamaktadır. Bu denizde oluşan girdabın bulunduğu yere gelen gemiler buradan kurtulamamaktadır.¹⁸

Çin Denizinin Adaları Hakkında Bölüm (Fasl fî Cezâir-i Bahri's-Sîn)

Çok sayıda adası bulunan bu denizin bazı adaları meşhur olup, bu adalara insanlar ulaşabilmektedir.

Zâbec Adası¹⁹ (Cezîretü Zâbec)

Çin ile Hindistan'ın uzak diyarlarını sınırında yer alan büyük bir adadır. Bu adayı Mihrac isimli bir melik yönetmektedir. Muhammed b. Zekeriyya er-Râzî, Mihrac'ın günlük topladığı verginin her biri 600 dirhem değerindeki 200 altına ulaştığını belirtmektedir. Türkçe nüshalarda ayrıca bu adanın dağlarında ağaçlar gibi dallı budaklı altın bittiği belirtilmektedir. İbnü'l-Fakih bu adada benzerine başka bir yerde rastlamadığı garip şekilli hayvanlar gördüğünü bildirmektedir. Bir cins kediye benzeyen bu hayvanların yarasa kanadına benzeyen ve kulak bitiminden kuyruğa kadar uzanan kanatları bulunmaktadır (Resim 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7). Bu çalışma kapsamında incelenen en erken tarihliden en geç tarihliye kadar nüshaların çoğunda tasvirine rastlanan bu hayvan Arapça ve Türkçe nüshalarda tek başına resmedilmişken, yakın tarihli Farsça nüshalarda adada yaşayan diğer bazı hayvanlar eşliğinde resmedilmiştir. 1422 tarihli nüshadaki figür kompozisyonun sol üst köşesindeyken (Resim 3), 1424 tarihli nüshadaki figür kompozisyonun sol alt köşesindedir (Resim 4). Erken tarihli nüshalarda söz konusu hayvan aslan ya da kaplana benzer şekilde tasvir edilmişse de (Resim 1, 2, 3, 4) geç tarihli örneklerde koyun ya da tavşan benzeri figürlerle yer verilmiştir (Resim 6, 7). Tasvirlerden ikisinde metinde geçtiği üzere yarasa kanatlarını andıran kanatlar kullanılmışsa da (Resim 2, 5), diğer örneklerde farklı kanat türleriyle karşılaşılmaktadır. Tasvirler arasında 1854

18 Kazvîni, *Acâibü'l-Mahlûkât* (Cod. Arab, nr. 464, vr. 58^b; Yenicami, nr. 813, vr. 45^a; Fâtih, nr. 4171, vr. 66^b-67^a; Lâleli, nr. 1991, vr. 76^a; Şehid Ali Paşa, nr. 1832, vr. 40^a; Fâtih, nr. 4172, vr. 69^b-70^a; Cod. Arab, nr. 463, vr. 67^b; MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 116^b-117^a; [2000], vr. 101-102; Oğuz, *Sürûri'nin Kitâbü'l-Acâibü'l-Garâib'i*, s. 427-428).

19 Bu ismin yazılışı *Zâbec*, *Râbec*, *Râbec*, *Râyec* ya da *Râbeh* şeklinde nüshadan nüshaya farklılık arz etmektedir. 1280 tarihli nüsha ile bazı Farsça nüshalarda *Zâbec*, Türkçe nüshalarda *Râyec* olarak geçmektedir.

tarihli nüshadaki figür gerek gelişigüzel çizimi gerekse rengârenk kanatlarıyla dikkat çekmekteyken (Resim 7), en titiz işçiliğe, minyatür sanatında en gelişmiş ve zengin örneklerin görüldüğü XVI. yüzyıl sonlarına tarihlenen Türkçe nüshada rastlanmaktadır (Resim 5).

Resim 1: Zâbec adasındaki kediye benzer kanatlı hayvan, 1280
(Cod. Arab, nr. 464, vr. 58^b).

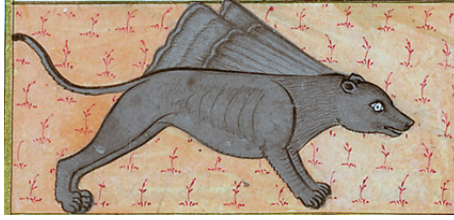
Resim 2: Zâbec adasındaki kediye benzer kanatlı hayvan, 1322
(Yenicami, nr. 813, vr. 44^b).

Resim 3: Zâbec adasında yaşayan bazı hayvanlar, 1422
(Fâtih, nr. 4171, vr. 67^b).

Resim 4: Zâbec adasında yaşayan bazı hayvanlar, 1424
(Lâleli, nr. 1991, vr. 76^b).

Resim 5: Zâbec adasındaki kediye benzer kanatlı hayvan, XVI. yüzyıl sonları
(nr. A-3632, vr. 99^b).

Resim 6: Zâbec adasındaki kediye benzer kanatlı hayvan, 1770
(Cod. Arab, nr. 463, vr. 68^a).

Resim 7: Zâbec adasındaki kediye benzer kanatlı hayvan, 1854
(MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 118^b).

Bu adada ayrıca antiloba benzeyen kırmızı renkli ve beyaz benekli dağ keçileri bulunmaktadır. Kuyrukları geyik kuyruğuna benzeyen bu hayvanların etleri ekşidir (Resim 3, 4, 8, 9, 10, 11, 12, 13). Bu hayvanın tasvirlerinde tanıma uygun biçimde antilop, geyik ya da keçi türünden figürlerle karşılaşılmaktaysa da yalnızca 1322, 1424 ve 1501 tarihli nüshalarda tam tarife uygun biçimde, üzerinde beyaz noktalar olan kırmızı derili hayvanlar resmedilmiştir (Resim 4, 9, 10). En erken tarihli nüshadaki kırmızı renkli figürün üzerinde gri benekler bulunmaktayken (Resim 8), 1422 ve 1770 tarihli nüshalarda beneksiz şekilde kırmızı bir figür yer almaktadır (Resim 3, 12). Türkçe nüshalarda ise tanımdan farklı olarak bembeyaz ya da kahverengi keçi figürleri bulunmaktadır (Resim 11, 13). İbnü'l-Fakih'in bu adada gördüğünü belirttiği bir başka hayvan da kediye benzeyen ve kendisinden misk elde edilen bir hayvandır. Bunun yanı sıra adada misk faresi de bulunmaktadır (Resim 3, 4, 8, 9, 14, 15). 1280 tarihli nüshadaki tasvirde dağ keçisinin sağında sarı renkte misk kedisi solunda siyah renkli misk faresi resmedilmişken (Resim 8), 1322 tarihli nüshada dağ keçisi ve maymunların ortasında yalnızca misk faresi yer almaktadır (Resim 9). 1422 tarihli nüshada maymun figürünün solunda kahverengi misk faresi, sağında siyah misk kedisi resmedilmiştir (Resim 3). 1424 tarihli nüshadaki manda yutan büyük yılan figürünün önünde beyaz misk faresi, kayalıkların üzerinde ise siyah misk kedisi yer almaktadır (Resim 4). Türkçe nüshalara göre misk sıçanlarının pisliğinden “kalye-i misk” denilen bir tür misk elde edilmektedir. Türkçe nüshalarda resmedilen misk sıçanlarının şekli kedi (Resim 14) ve köpeğe (Resim 15) benzerlikleriyle dikkat çekmektedir. Adadaki Nasban adı verilen meşhur dağda fil ve manda yiyen büyük yılanlar vardır (Resim 3, 4, 16, 20, 21). Bu büyük yılan 1280 tarihli nüshada adada yaşayan maymunlar ve kanatlı kavimden bir figür eşliğinde resmedilmişken (Resim 16), küçük hacimli tasvir edildiği 1422 tarihli Farsça nüsha (Resim 3) ile Türkçe nüshalarda tek başına yer almaktadır (Resim 20, 21). Eserdeki tanıma en uygun tasvir ise 1424 tarihli nüshada yer almakta olup, buradaki büyük yılan figürü bir mandayı yutar vaziyettedir (Resim 4). Adada ayrıca manda ve koça benzeyen beyaz maymunlar yaşamaktadır. Maymunlardan bir kısmının da göğsü beyaz, sırtı siyahtır (Resim 3, 4, 9, 16, 17, 18, 19). 1280 tarihli nüshada tanıma uygun biçimde iki maymun figüründen biri beyaz renkliken, diğerinin göğsü beyaz sırtı siyah renktedir (Resim 16). 1322 tarihli nüshada da biri beyaz, diğeri tamamen siyah iki maymun figürüyle karşılaşılmaktadır (Resim 9). 1422 tarihli nüshada yalnızca siyah (Resim 3), 1424 tarihli nüshada ise yalnızca beyaz renk maymun figürü yer almaktadır (Resim 4). 1501 tarihli nüshada göğsü beyaz, sırtı siyah cinsteki tek maymun resmedilmişken (Resim 17), Türkçe nüshalarda ise siyah renkli bir grup

maymuna yer verilmiştir (Resim 18, 19). Zekeriyâ b. Yahyâ b. Hâkân²⁰ bu adada duydukları her dili konuşan beyaz, kırmızı ve sarı renkli papağanlardan²¹ bahsetmektedir. Türkçe nüshalarda bu renklerin yanı sıra yeşil ve siyah, Farsça nüshalarda ise fazladan yeşil sıralanmaktadır. Papağan tasvirlerine bu çalışma kapsamında sadece Türkçe nüshalarda rastlanmıştır (Resim 22, 23). Bu nüshaların metinlerinde zikredilen papağanlara ilişkin renk skalasındaki fazlalık tasvirlerle de yansımış olup, XVI. yüzyıl sonlarına tarihlendirilen nüsha gerçekçi papağan figürlerinin yanı sıra beyaz, kırmızı, sarı, siyah ve yeşil renklerin tamamına yer vermesiyle dikkat çekmektedir (Resim 22).

Resim 8: Zâbec adasındaki dağ keçisi, misk kedisi ve misk faresi, 1280
(Cod. Arab, nr. 464, vr. 59^a).

Resim 9: Zâbec adasındaki dağ keçisi, misk kedisi ve maymunlar, 1322
(Yenicami, nr. 813, vr. 44^b).

20 Zâbec adasına ilişkin rivayetlerde iki defa atıfta bulunulan bu ismin müellifin şahsen tanıdığı bir kimse olması ihtimali bulunmaktadır. Zira doğrudan bu isimle anılan meşhur bir şahıs adına kaynaklarda rastlanmamıştır.

21 Eserin 1545 tarihli Farsça nüshasında (Dublin Chester Beatty Library, MS, Per, nr. 212) metindeki papağanlarla ilgili bilginin ardından adada yaşayan tavus kuşlarıyla bir başka çeşit kuştan daha bahsedilmiş ve konuya ilişkin tasvirde adada yaşayan misk kedisi ve faresi, geyik, maymun ve kavim tasvirlerinin dışında iki adet tavus kuşu ile bir ağacın dallarına konmuş kuş figürlerine figürüne de yer verilmiştir (bk. Rührdanz, "Between Astrology and Anatomy", s. 61).

Resim 10: Zâbec adasındaki dağ keçisi, 1501 (Fâtih, nr. 4172, vr.70°).

Resim 11: Zâbec adasındaki dağ keçisi, XVI. yüzyıl sonları (nr. A-3632, vr. 100°).

Resim 12: Zâbec adasındaki dağ keçisi, 1770 (Cod. Arab, nr. 463, vr. 68°).

Resim 13: Zâbec adasındaki dağ keçileri, 1854 (MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 118°).

Resim 14: Zâbec adasındaki misk sıçanı, XVI. yüzyıl sonları (nr. A-3632, vr. 98^b).

Resim 15: Zâbec adasındaki misk sıçanı, 1854 (MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 117^b).

Resim 16: Zâbec adasındaki maymunlar, yılan ve kanatlı kavim, 1280 (Cod. Arab, nr. 464, vr. 59^a).

Resim 17: Zâbec adasındaki göğsü beyaz sırtı siyah maymun, 1501 (Fâtih, nr. 4172, vr. 70^b).

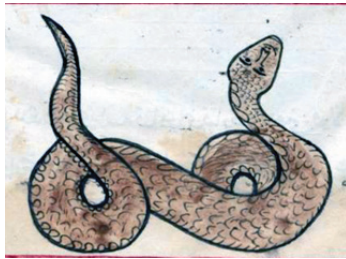
Resim 18: Zâbec adasındaki maymunlar, XVI. yüzyıl sonları (nr. A-3632, vr. 99°).

Resim 19: Zâbec adasındaki maymunlar, 1854 (MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 117°).

Resim 20: Zâbec adasındaki büyük yılan, XVI. yüzyıl sonları (nr. A-3632, vr. 100°).

Resim 21: Zâbec adasındaki büyük yılan, 1854 (MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 118°).

Resim 22: Zâbec adasındaki papağanlar, XVI. yüzyıl sonları (nr. A-3632, vr. 99*).

Resim 23: Zâbec adasındaki papağanlar, 1854 (MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 118*).

Zekeriyyâ b. Yahyâ b. Hâkân ayrıca Zâbec adasında yaşayan, insana benzemekle beraber anlaşılmasa da bir dil konuşan, sesleri sığırcık kuşuna benzeyen, insan gibi yiyip içen, ağaçtan ağaca uçabildikleri kanatlara sahip, beyaz, siyah ve yeşil renk gövdeli bir kavim gördüğünü aktarmaktadır. 1770 tarihli nüshada bu renklere kırmızı da eklenmiştir.²² Türkçe nüshalarda ise ayrıca ağaçların yemişlerinden yedikleri belirtilmektedir. 1280 tarihli nüshada maymun ve yılan figürleri eşliğinde, ağaç dalları üzerinde resmedilmiş kanatlı figürün ten rengindeki çıplak gövdesi insan biçimindeyken (Resim 16), 1322 tarihli nüshada ağaç dalları üzerinde oturan çıplak insan görünümlü üç tane kanatlı figüre,²³ XVI. yüzyıl sonlarına tarihlendirilen Türkçe nüshada biri uçar vaziyette üç adet kanatlı çıplak figüre yer verilmiştir. Bu nüshadaki figürler metindeki ifadeye uygun biçimde ellerinde ağaç meyvelerinden tutmaktadır.²⁴ 1770 tarihli nüshadaki üç kanatlı figür ise metinle kısmen uyum içerisinde kırmızı, beyaz ve sarı renklerde resmedilmiştir.²⁵ Tasvirler arasındaki en sıra dışı örnek 1854 tarihli Türkçe nüshada yer almakta olup, buradaki figürler tanımdan oldukça farklı biçimde kanatsız resmedilmiş, farklı baş yapılarına sahip, acayip gövdeli yaratıklar görünümündedir.²⁶

22 Resimler için bk., Kazvî, *Acâibü'l-Mahlûkât* (Yenicami, nr. 813, vr. 44^b; nr. A-3632, vr. 99^b; Cod. Arab, nr. 463, vr. 68^b; MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 118^a).

23 Resim için bk., Kazvî, *Acâibü'l-Mahlûkât* (Yenicami, nr. 813, vr. 44^b).

24 Resim için bk., Kazvî, *Acâibü'l-Mahlûkât* (nr. A-3632, vr. 99^b).

25 Resim için bk., Kazvî, *Acâibü'l-Mahlûkât* (Cod. Arab, nr. 463, vr. 68^b).

26 Resim için bk., Kazvî, *Acâibü'l-Mahlûkât* (MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 118^a).

Mâhân b. Bahr es-Sîrâfî bu adada kırmızı, sarı, mavi ve farklı renklerde çok miktarda gül gördüğünü belirtmektedir. Daha sonra kırmızı bir örtü alarak üzerine mavi güller koyduğunu ve örtüyü güllerle birlikte götürmek istediğinde örtüde oluşan ateşin oradaki bütün gülleri yaktığını ama örtünün yanmadığını aktarmaktadır. İnsanlara bu durum hakkında sorduğunda ise bu gülün faydasının çok olduğunu ancak onu bu ormandan çıkarmanın mümkün olmadığını söylemişlerdir. Muhammed b. Zekeriyâ bu adadaki acayip şeylerden birinin de kâfur ağacı olduğunu belirtmektedir. Altında 100'den fazla insanın gölgelenebileceği kadar büyük bir ağaçtır. Ağacın üst kısmı oyulduğunda kâfur suyu akmakta, alt kısımları oyulduğunda ise reçinesi ortaya çıkmakta ve bu reçine ağaç gövdesinden dışarı çıkarılırsa ağaç kurumaktadır. Yalnızca Türkçe nüshalarda bildirildiği üzere bu adada ayrıca bütün uzuvları insana benzeyen ancak burunları at burnu gibi yarılmış vaziyetteki bir kavim yaşamaktadır.²⁷ Bu kavme ilişkin tasvirlerden birinde karşılıklı, beyaz tenli iki çıplak figüre rastlanmakta olup figürlerden biri uzun saçlıdır.²⁸ Diğer tasvirdeki karşılıklı iki figür ise giyinik vaziyette ve başlıklı olarak resmedilmiştir (Resim 24).

Resim 24: Zâbec adasındaki at burunlu kavim, 1854 (MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 119°).

Râminî Adası (Cezîretü'r-Râminî)

Çok fazla acayıplık içeren bir adadır. Türkçe nüshalara göre, havası latif, nimeti bol ve şehir sayısı fazla olan bu ada 700 fersah²⁹ uzunluğundadır. İbnü'l-Fakîh bu adada sözleri anlaşılmayan, çıplak, yalın ayaklı kadınlar ve erkekler gördüğünü aktarmaktadır. Bu kavim ağaçların üzerinde yaşamaktadır. Vücutlarındaki kıllar edep yerlerini örtmektedir. Türkçe nüshalara

27 Kazvînî, *Acâ'ibü'l-maḥlûkât* (Cod. Arab, nr. 464, vr. 58^b-59^b; Yenicami, nr. 813, vr. 45^a-46^a; Fâtih, nr. 4171, vr. 67^a-68^a; Lâleli, nr. 1991, vr. 76^b-77^a; Şehid Ali Paşa, nr. 1832, vr. 40^a-b; Fâtih, nr. 4172, vr. 70^a-71^a; nr. A-3632, vr. 98^b-100^b; Cod. Arab, nr. 463, vr. 67^b-69^a; MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 117^a-119^a; [2000], vr. 102-103; Oğuz, *Sürûri'nin Kitâbü'l-'Acâibü'l-Ġarâib'i*, s. 428-430).

28 Resim için bk., Kazvînî, *Acâibü'l-Maḥlûkât* (nr. A-3632, vr. 100^b).

29 Türkçe nüshalar arasındaki Milli Saraylar nüshasında (nr. A-3632) 7 fersah olarak ifade edilmektedir.

göre ayrıca uzun saçları olduğu bildirilmektedir. Sayılamayacak kadar kalabalık bir kavimdir. Yiyecekleri ağaçların meyveleridir. İnsanlardan ürken bu kavimden biri insanların yaşadığı yerlere götürülürse orada durmaz ve ormanlara kaçar.³⁰ 1280 ve 1322 tarihli nüshalarda ağaç dalları üzerinde resmedilmiş çıplak figürlere rastlanmaktayken,³¹ 1280 tarihli nüshadaki figürlerin metinde bildirildiği üzere derilerinin yoğun kıllarla kaplı olması dikkat çekmektedir.³² Türkçe nüshadaki tasvirde ise özellikle belirtildiği şekilde uzun saçlı ve edep yerleri kıllarla kaplı çıplak figürlerin bir ağacın meyvelerine uzandıkları görülmektedir.³³ Bu tasvirdeki bir diğer dikkat çekici husus, diğer nüshalardaki cinsiyetleri belirsiz figürlerden farklı olarak kadın ve erkek birer figüre yer verilmesidir. 1770 tarihli nüshadaki tasvirde yer alan figürler ise belden aşağı kısımlarının örtülü olmasıyla sıra dışı bir görünüm arz etmektedir (Resim 25).

Resim 25: Râminî adasındaki ağaçlarda yaşayan kavim, 1770 (Cod. Arab, nr. 463, vr. 69ª).

Muhammed b. Zekeriyyâ er-Râzî bu adada ayrıca söyledikleri anlaşılmayan, çıplak ve küçük hacimli bir kavmin yaşadığını, boylarının dört karış uzunluğunda olduğunu bildirmektedir. Kızıl renkli saçlara sahip bu kavim ağaçlara tırmanırılar.³⁴ 1280 ve 1770 tarihli nüshalardaki tasvirlerde ağaçlar arasında resmedilmiş kızıl saçlı, çıplak figürler bulunmaktayken, 1770 tarihli nüsha tasvirinde fazladan ağaç dalına konmuş büyük boyutlu bir kuş figürü yer almakta olup, bu figür kavmin cüssesinin küçüklüğünü vurgulaması açısından da önem arz etmektedir.³⁵ Farsça nüshadaki tasvirde ise arka arkaya çıplak bir kadın ve iki erkek figürü resmedilmiştir. Siyah saçlı oluşlarıyla dikkat çeken bu figürler, diğer nüshalardan farklı olarak

30 Resimler için bk., Kazvîni, *Acâibü'l-Mahlûkât* (Cod. Arab, nr. 464, vr. 59^b; Yenicami, nr. 813, vr. 45^a; nr. A-3632, vr. 101^a; 1770 Cod. Arab, nr. 463, vr. 69^a).

31 Resimler için bk., Kazvîni, *Acâibü'l-Mahlûkât* (Cod. Arab, nr. 464, vr. 59^b; Yenicami, nr. 813, vr. 45^a).

32 Resim için bk., Kazvîni, *Acâibü'l-Mahlûkât* (Cod. Arab, nr. 464, vr. 59^b).

33 Resim için bk., Kazvîni, *Acâibü'l-Mahlûkât* (nr. A-3632, vr. 101^a).

34 Resimler için bk., Kazvîni, *Acâibü'l-Mahlûkât* (Cod. Arab, nr. 464, vr. 59^b; Lâleli, nr. 1991, vr. 77^b; Cod. Arab, nr. 463, vr. 69^a).

35 Resim için bk., Kazvîni, *Acâibü'l-Mahlûkât* (Cod. Arab, nr. 463, vr. 69^a).

bu nüsha metninde saç renginin vurgulanmamış olması açısından metinle uyum içerisinde.³⁶

Râminî adasında kâfur, bambu ve bakkam ağaçları da bulunmaktadır. Adada yetişen bakkam ağacının meyvesi harnup meyvesine, tadı ise ebûcehil karpuzuna benzemektedir. Râzî'ye göre bu adada ayrıca büyük bir eşeğe benzeyen ve başı üzerinde kıvrık tek bir boynuzu bulunan gergedanın yanı sıra kuyruksuz mandalar³⁷ yaşamaktadır (Resim 26, 27, 28, 29). Türkçe nüshalara göre bu adadaki gergedan denilen canavar, tepesindeki boynuzunu file saplayıp kaldırmaktadır.³⁸ Yalnızca 1322 tarihli Arapça nüsha ile Türkçe nüshalardan birinde rastlanan gergedan tasvirinde eşek ya da at benzeri, alnı üzerinde yukarıya doğru daralan formda uzun bir boynuzla sahip hayvan figürü yer almaktadır (Resim 26, 27). 1322 tarihli nüshadaki figür kanatlı oluşuyla, diğer figür ise metinde vurgulandığı şekilde boynuzuyla bir fili kaldırır vaziyette resmedilmesiyle dikkat çekmektedir. Manda tasvirine ise sadece Türkçe nüshalarda rastlanmakta olup, metinde kuyruksuz oldukları bildirilmesine karşın kuyruğa sahip olmaları açısından figürler dikkat çekmektedir (Resim 28, 29). 1854 tarihli nüshadaki figürün kuyruğu nispeten küçük boyutludur (Resim 29).

Resim 26: Râminî adasındaki gergedan, 1322 (Yenicami, nr. 813, vr. 45*).

Resim 27: Râminî adasındaki gergedan, XVI. yüzyıl sonları (nr. A-3632, nr. 101*).

36 Resim için bk., Kazvîni, *Acâibü'l-Mahlûkât* (Lâleli, nr. 1991, vr.77^b).

37 Türkçe nüshalarda su sığırları olarak ifade edilmektedir.

38 Kazvîni, *Acâibü'l-mahlûkât* (Cod. Arab, nr. 464, vr. 59^b; Yenicami, nr. 813, vr. 46^a; Fâtih, nr. 4171, vr. 68^{a-b}; Şehid Ali Paşa, nr. 1832, vr. 40^b; Fâtih, nr. 4172, vr. 71^a; nr. A-3632, vr. 100^b-101^b; Cod. Arab, nr. 463, vr. 69^a; MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 119^b-120^a; [2000], vr. 103).

Resim 28: Râminî adasındaki su siğiri, XVI. yüzyıl sonları (nr. A-3632, vr. 101^b).

Resim 29: Râminî adasındaki su siğiri, 1854 (MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 120^a).

Vakvak Adası (Cezîretü'l-Vakvak)

Zâbec adası ile yan yana olan ve 1700 adadan oluşan bu adayı bir kadın yönetmektedir. Mûsâ b. Mübârek es-Sîrâfî bu kadın melikenin yanına gittiğini ve kendisini başında altın tacıyla bir tahtın üzerinde çıplak vaziyette otururken gördüğünü belirtmiştir.³⁹ Melikenin yanında 4000 çıplak bakire hizmetçi bulunmaktadır. Adaya Vakvak isminin verilmesinin, adadaki bir ağacın yanından geçenlerin ağacın meyvelerinden vak vak diye sesler duymasından kaynaklandığını söylemişlerdir (Resim 30). Ada halkı bu sestene anladıkları şeyi uğursuz saymaktadırlar. Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî bu adada bol miktarda altın bulunduğunu, ada halkının altından köpekleri için zincirler, maymunları için tasmalar yaptığını ve altınla dokunmuş elbiseler giydiğini bildirmektedir. Ayrıca adada en tuhaf ağaç türlerinden biri olan abanoz ağacı bulunmaktadır. Üst kısmında yeşil yaprakların bulunduğu bir taşı andıran bu ağaç ilk zamanlarında beyaz renkliken yıllandıkça taş gibi kararmaktadır.⁴⁰ 1501 tarihli Farsça nüshadaki tasvirde bu adanın kadın padişahının belden yukarısı çıplak vaziyette bir taht üzerinde oturduğu görülmektedir. Başında altın tacıyla resmedilen uzun saçlı kadın figürü,

39 Resimler için bk., Kazvî, *Acâibü'l-Mahlûkât* (Cod. Arab, nr. 464, vr. 60^a; Fâtih, nr. 4172, vr. 71^a; Cod. Arab, nr. 463, vr. 69^b).

40 Kazvî, *Acâibü'l-mahlûkât* (Cod. Arab, nr. 464, vr. 59^b-60^a; Yenicami, nr. 813, vr. 46^a-b; Şehid Ali Paşa, nr. 1832, svr 41^a; Fâtih, nr. 4172, vr. 71^a-b; nr. A-3632, vr. 101^b; Cod. Arab, nr. 463, vr. 69^a-b; MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 120^a-b; [2000], vr. 103).

karşısında ayakta bekleyen beyaz sarıklı ve yeşil kaftanlı erkek figürüyle konuşmaktadır. Bu erkek figürünün, eser metninde kendisinden bu melikeyi gördüğüne dair rivayette bulunulan Mûsâ b. Mûbârek es-Sîrâfî olduğu düşünülmektedir.⁴¹ Başında altın tacıyla tahtında oturan kadın padişahın bakire hizmetkarları eşliğinde resmedildiği örnekler ise 1280 ve 1770 tarihli Arapça nüshalarda bulunmaktadır. 1280 tarihli nüshadaki gerek padişah gerekse hizmetkâr figürleri tamamen çıplak vaziyette olup, başlarının etrafında dönemin resim geleneğini yansıtan altın yıldızlı dairesel haleler resmedilmiştir. Ayrıca figürlerin kollarında altın bilezikler ve ayak bileklerinde altın halhaller yer almaktadır.⁴² Bu durumun eser metninde vurgulanan adada bol miktarda altın bulunduğu bilgisiyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. 1770 tarihli nüshadaki tasvirde ise yalnızca padişahın değil hizmetkâr figürlerinin de başları üzerinde altın taçlara yer verilmiştir. Bu tasvirdeki kadın padişahın tamamen çıplak, hizmetkârların ise yarı çıplak vaziyette resmedilmesi dikkat çekmektedir.⁴³ 1322 tarihli nüshada diğer örneklerden farklı olarak yalnızca Vakvak ağacının tasviri bulunmaktadır. Ağaca ve adaya ismini veren, vak vak diye sesler çıkardığı rivayet edilen ağaç meyveleri buradaki tasvirde insan başı şeklinde resmedilmiştir (Resim 30). Değişik dönemlere ait ve farklı içerikteki eserlerde yer alan Vakvak ağacı tasvirlerinde bu nüshadaki örnekten farklı olarak ağacın meyvelerinin insan, peri, siren, ejderha, gergedan ve boğa gibi farklı türden yaratıklar şeklinde resmedildiği de görülmektedir.

Resim 30: Vakvak adasındaki vakvak ağacı, 1322 (Yenicami, nr. 813, vr. 45^b).

Selâhî Adası⁴⁴ (Cezîretü's-Selâhî)

Çok sayıda adadan oluşmuş bu adaya müslümanlardan biri girdiğinde, adanın hayrının bolluğu ve güzelliği sebebiyle bir daha dışarı çıkmamaktadır.

41 Resim için bk., Kazvinî, *Acâibü'l-Mahlûkât* (Fâtih, nr. 4172, vr. 71^a).

42 Resim için bk., Kazvinî, *Acâibü'l-Mahlûkât* (Cod. Arab, nr. 464, vr. 60^a).

43 Resim için bk., Kazvinî, *Acâibü'l-Mahlûkât* (Cod. Arab, nr. 463, vr. 69^b).

44 Türkçe nüshalarda Belâhî Adası olarak ifade edilen bu ada Vakvak Adası'ndan önce zikredilmektedir.

Adada bol miktarda altın ve şahin⁴⁵ bulunmaktadır. İbn Fakih'in kitabında anlattığına göre adanın hükümdarları Çin hükümdarıyla hediyeleşmekte ve şayet böyle davranmazlarsa adada yağmur yağmayıp kuraklık yaşana-çağını iddia etmektedir.⁴⁶ Bu çalışma kapsamında incelenen nüshalar arasında bu adaya ilişkin tasvire rastlanmamıştır.

Benân Adası (Cezîretü'l-Benân)

Adada beyaz tenli, güzel görünüşlü çıplak bir kavim yaşamaktadır. Dağ başlarını mesken edinen bu halk insan etiyle beslenmektedir. Bu adanın arkasında iki büyük ada daha bulunmaktadır. Bu iki adada siyah tenli, iri bedenli, çok kıllı, uzun yüzlü ve büyük ayaklı bir kavim yer almaktadır. Bu kavim de aynı şekilde insan yiyecektir.⁴⁷ Benân adasındaki beyaz tenli kavmin figürlerine Türkçe nüshalarda rastlanmış olup, bunlardan birinde adeta kavga eder vaziyette resmedilmiş, insan uzuvlarına sahip iki çıplak erkek figür,⁴⁸ diğerinde ise tek çıplak figür yer almaktadır.⁴⁹ Bu adanın arkasındaki adalarda yaşayan siyah tenli kavme ilişkin tasvire ise yalnızca 1501 tarihli nüshada rastlanmıştır. Buradaki çiçekler arasında diz çökmüş vaziyette resmedilen siyahi figürün altın bileklikleri ve pazubentleri dikkat çekmektedir (Resim 31).

Resim 31: Benân adası yakınında yaşayan siyah tenli kavim, 1501

(Fâtih, nr. 4172, vr. 71^b).

45 Eserin Münih nüshasından (Cod. Arab, nr. 464) sonra ikinci en erken tarihli nüshası olduğu düşünülen British Library (Or., nr. 14140) nüshasındaki Selâhi Adası şahinlerinin tasvirleri için bkz. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 41.

46 Kazvîni, *Acâibü'l-mahlûkât* (Cod. Arab, nr. 464, vr. 60^a; Yenicami, nr. 813, vr. 46^b; Şehid Ali Paşa, nr. 183, vr. 40^b-41^a; Fâtih, nr. 4172, vr. 71^b; nr. A-3632, vr. 101^b; Cod. Arab, nr. 46, vr. 69^b; MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 120^a-b; [2000], vr. 103).

47 Kazvîni, *Acâibü'l-mahlûkât* (Cod. Arab, nr. 464, vr. 60^a; Yenicami, nr. 813, vr. 46^b; Şehid Ali Paşa, nr. 1832, vr. 41^a; Fâtih, nr. 4172, vr. 71^b; nr. A-3632, vr. 102^a; Cod. Arab, nr. 463, vr. 69^b-70^a; MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 120^b; [2000], vr. 103-104).

48 Resim için bk., Kazvîni, *Acâibü'l-Mahlûkât* (nr. A-3632, vr. 102^a).

49 Resim için bk., Kazvîni, *Acâibü'l-Mahlûkât* (MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 120^b).

Etverân Adası⁵⁰ (Cezîretü Etverân)

Bu büyük adada gergedan, eşek büyüklüğünde iri cüsseli maymun cinsi ve kâfur ağacı bulunmaktadır. İskender'in gemileri bu adaya uğradığında bedenleri insan görünümünde, başları yırtıcı hayvan ya da köpek başı şeklindeki bir kavimle⁵¹ karşılaştıkları bildirilmektedir. Cin taifesinden oldukları bilinen bu kavme yaklaşıldığında gözden kaybolmaktadırlar.⁵² Yalnızca Türkçe nüshalarda rastlanan bu kavme dair tasvirlerden birinde metindeki tanıma uygun biçimde insan bedenli, köpek ya da yırtıcı hayvan başlı, dişi ve erkek iki çıplak figürle karşılaşılmaktayken,⁵³ diğer tasvirdeki giyinik figürlerin başları insan başını andırmaktadır (Resim 32).

Resim 32: Tûrân adasındaki kavim, 1854 (MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 121ª).

50 Türkçe nüshalarda adanın ismi Tûrân olarak geçmektedir.

51 Söz konusu kavme ilişkin bilgiye Ahmedî'nin (ö. 1412-13) XV. yüzyılın başlarında kaleme aldığı *İskendernâme* isimli eserde de "İskender'in Etvarîye Adası'na Varışı" başlığı altında rastlanmaktadır. Eserin bazı nüshalarında Etvar (İtvar [?]) adası olarak da geçen bu ada *Acâ'ibü'l-mahlûkât* metninden farklı olarak Hint Okyanusu'ndaki adalardan biri olarak tanıtılmaktadır. Zülkarneyn olarak da bilinen İskender'in bu adada başları köpek başı, bedenleri insan şeklinde bir kavimle karşılaştığından bahsedilmektedir. Askerlerin onlara yaklaşmasıyla bu kavim gözden kaybolunca İskender onların cin olduğunu anlar (bk. Ahmedî, *İskendernâme*, vr. 250; MS, Or. quart. nr. 1271, vr. 98ª). Bu adanın isminin Türk mitolojisindeki erkekleri köpek başlı insanlar olarak tasavvur edilen İt-barak kavmiyle ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Kavmin adındaki barak kelimesinin varmak fiilinden türetilerek, çok çabuk yürüyen ve koşan anlamına geldiği ya da çok tüylü bir köpek mânâsında kullanıldığı bilinmektedir. Mitolojiye göre Türkler'in kuzeybatısındaki karanlıklar ülkesinde, Hint Okyanusu kıyılarında ya da buradaki bir adada yaşadığı anlaşılan, köpek başlı, elleri ve dişleri köpek dişiyle pençesine benzeyen bu vahşi kavimle Oğuz Han'ın birkaç defa savaştığı bilinmektedir. Türkler için iyi bir hayvan sayılmayan köpeğin, Türkler'den uzak ve düşman vahşi kavimlerle özdeşleştirildiği anlaşılmaktadır (bk. Ögel, *Türk Mitolojisi*, I, 190-194; Turan, *Türk Canavarları Sözlüğü*, s. 127-130).

52 Kazvinî, *Acâ'ibü'l-mahlûkât* (Cod. Arab, nr. 464, vr. 60ª; Yenicami, nr. 813, vr. 46ª; Şehid Ali Paşa, nr. 1832, vr. 41ª; Fâtih, nr. 4172, vr. 71ª-72ª; nr. A-3632, vr. 102ª; Cod. Arab, nr. 463, vr. 70ª; MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 120ª-121ª; [2000], vr. 104).

53 Resim için bk., Kazvinî, *Acâ'ibü'l-Mahlûkât* (nr. A-3632, vr. 102ª).

Bu Denizde Bulunan Acayip Hayvanlar Hakkında Bölüm (Fasl fî'l-hayevânâtî'l-acîbe elletî vücudet fi hâza'l-bahr)

Bunlardan biri denizcilerin bildirdiği üzere, denizin dalgaları çoğaldığında ortaya çıkan siyahî kişilerdir. Habeşliler'e benzeyen, boyları dört beş karış uzunluğundaki bu kişiler gemilere çıkarlar ancak zarar vermezler. Nüshalar arasında bu kişilere ilişkin tasvirle karşılaşmamıştır.

Tüccarların anlattığına göre bu denizde nurdan bir kuşu andıran bir canlı bulunmaktadır. Görüşü tamamen doldurduğu için kimse ona bakmayı başaramamaktadır. Bu canlı yelken direğinin en üst kısmına yükseldiğinde denizin sakinleştiği, dalgaların yatıştığı ve selamete erişileceği anlaşılmaktadır. Bu canlı daha sonra ortadan kaybolmakta ve nereye gittiğini kimse bilmemektedir. Söz konusu kuşa dair tasvire yalnızca 1280 tarihli nüshada rastlanmış olup, bu nüshadaki diğer tasvirlerde de olduğu üzere kırmızı ve kahverengi tonların ağırlıklı kullanımıyla sade zemin üzerine tavuğa benzeyen bir kuş resmedilmiştir (Resim 33). Tasvirde tanımda bildirilen nur vurgusu doğrudan hissedilmemekteyse de kuş figürünün gerek baş ve kuyruk bölgesinden uzanan kıvrımlı hatlar gerekse kuşun karşısında havada süzülür vaziyetteki bulut motifi kısmen ışık huzmeleri etkisi uyandırmaktadır.

Resim 33: Çin denizindeki nurlu kuş, 1280 (Cod. Arab, nr. 464, vr. 60^b).

Bu denizdeki adalardan birinde yaşayan çok başlı, farklı yüzlere sahip, dişleri eğri ve iki kanatlı yaratık deniz hayvanlarıyla beslenmektedir. Üç nüshada rastlanan bu kanatlı canavarla ilgili tasvirlerden birinde köpek başı şeklinde, tasmayla kuşatılmış iki başı ve renkli kanatları bulunan, kuyruklu ve iki ayaklı tuhaf bir yaratık görülmektedir (Resim 34). 1770 tarihli nüshadaki tasvirde yılan gövdeli, beş başlı ve kanatlı bir yaratık yer almaktadır (Resim 35). 1854 tarihli nüshada ise dış görünüş itibarıyla birbirinden farklı, tek başlı ve kanatlı iki yaratık resmedilmiştir (Resim 36). Bu son örnekte, metindeki çok başlılık tanımı yerine yaratığın farklı yüzlere sahip olma özelliğine odaklanıldığı anlaşılmaktadır.

Resim 34: Çin denizinin bazı adalarındaki çok başlı canavar, XVI. yüzyıl sonları (nr. A-3632, vr. 102^b).

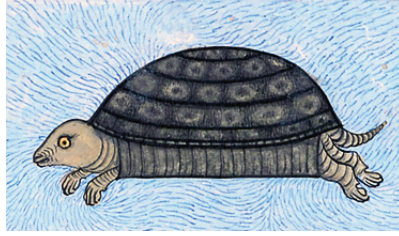
Resim 35: Çin denizinin bazı adalarındaki çok başlı canavar, 1770 (Cod. Arab, nr. 463, vr. 70^b).

Resim 36: Çin denizinin bazı adalarındaki çok başlı canavar, 1854 (MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 121^b).

Denizde yaşayan canlılardan bir diğeri 200-300 arşın büyüklüğünde ve gemileri korkutan bir balıktır. Kanadını kaldırdığında yelken gibi açılmaktadır. Vakvak adası yakınlarında bulunan bu balığı korkutup kaçırmak için ada halkı çığlık atıp tahtalara vururlar. Bu balığa ilişkin bir tasvir de incelenen nüshalar arasında bulunmamaktadır.

Bu denizde yaşayan, her biri 20 arşın büyüklüğündeki kaplumbağalar her seferinde 1000 yumurta yumurtlamaktadır. Bunlar da Vakvak adası yakınlarında bulunmaktadır. Bu devasa kaplumbağalara yönelik tasvirler yalnızca Türkçe nüshalarda yer almaktadır. Tasvirlerden birinde profilden (Resim 37), diğesinde kuş bakışı resmedilmiş (Resim 38) birer kaplumbağa görülmektedir.

Resim 37: Çin denizindeki kaplumbağa, XVI. yüzyıl sonları (nr. A-3632, vr. 103^a).

Resim 38: Çin denizindeki kaplumbağa, 1854 (MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 121^b).

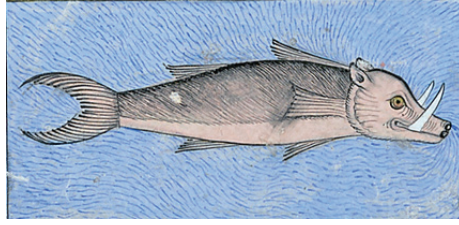
Çin denizindeki Etam denilen bir başka balık türünün de yüzü domuza, üzeri kıllarla kaplı üreme organı kadınların üreme organına benzemektedir. Bu balık türüne dair tasvirlerde keskin dişleri belirgin resmedilmiş domuz başlı, yüzgeçleri ve kuyruğu ile gövdesinin geri kalanı balık şeklindeki figürlerle karşılaşılmaktadır (Resim 39, 40, 41, 42). Yalnızca 1854 tarihli nüshadaki figürün dişleri belirgin resmedilmemiştir (Resim 42). Tasvirlerin üç tanesinde balık derisindeki pullar vurgulanmışken, bir tanesinde deri üzerinin pul yerine kıl şeklindeki çizgisel hatlarla tarandığı görülmektedir (Resim 41).

Resim 39: Çin denizindeki domuz yüzlü balık, 1422 (Fâtih, nr. 4171, vr. 68^b).

Resim 40: Çin denizindeki domuz yüzlü balık, 1424 (Lâleli, nr. 1991, vr. 77^b).

Resim 41: Çin denizindeki domuz yüzlü balık, XVI. yüzyıl sonları (nr. A-3632, vr. 103*).

Resim 42: Çin denizindeki domuz yüzlü balık, 1854 (MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 122*).

Bu denizden çıkan bir karış civarındaki yengeç türü hızlı hareketlerle karaya yönelerek taşa dönüşmektedir. Hayvanî özelliklerini kaybeden bu oluşum, yoğun etkisiyle göz için sürme ve ilaçlara katılmaktadır. Eserde bahsedilen yengeç tasvirine yalnızca 1424 tarihli Farsça nüshada rastlanmış olup, buradaki örnekte boğumlu gövdeye sahip, altı ayaklı ve kıskaçlı bir yengeç figürü görülmektedir (Resim 43).

Resim 43: Çin denizindeki taşlaşan yengeç, 1424 (Lâleli, nr. 1991, vr. 78*).

Tuhfetü'l-garâib müellifinin bildirdiği üzere, Şeylan olarak adlandırılan bir başka balık türü ölünceye kadar iki gün kurulukta bekletilir. Tencereye koyulup kapağı kapatılarak pişirilir. Ateş yanarken tencerenin kapağı açık bırakıldığında sıçrayıp kaçarak gelincik gibi her yere saklanmaktadır. *Tuhfetü'l-garâib*'de bildirildiği üzere Harşene olarak adlandırılan, güvercinden daha büyük bir kuş türü uçuşunda Kerker denilen bir başka kuş gelerek bu kuşun altında yemek için pisliğinin düşmesini bekler. Eğer Kerker altında uçuyorsa Harşene pisler, uçmuyorsa pislemes. Denizdeki bir başka canlı türü, her sene bilinen bir vakitte sudan çıkıp avlanan misk hayvanıdır.

Geyiğe benzeyen bu hayvan boğazlandığında karnından misk elde edilmektedir. Bu misk başka bir beldeye götürülünceye kadar koku yaymamaktadır. Bu çalışma kapsamında incelenmiş nüshalar arasında bahsi geçen hayvanlara ilişkin tasvirlerle karşılaşılmamıştır.

Eserde Çin denizi ile bağlantılı olarak varlığından bahsedilen son hayvan Zâbec adası kapsamında da zikredilmiş olan, denizden karaya çıkarak manda ve fille açlığını gideren yılan türüdür. Bu yılan ağaç ya da kaya üzerinde gövdesini karnına doğru büzerek kıvrılmakta ve bu esnada ses duyulmaktadır.⁵⁴ Üç nüshada karşılaşılan yılan tasvirinde kıvrımlı gövdeye sahip, büyük yılan figürleri görülmektedir (Resim 44, 45, 46). 1280 tarihli nüshadaki gövdesinde düğümler oluşmuş yılan figürünün ağzında, metindeki tanımla birebir örtüşür şekilde bir mandanın yarısı resmedilmiştir (Resim 44). 1770 tarihli nüshadaki yılan figürünün gövdesinde de benzer şekilde düğüm oluşturulmuşken, bu figür herhangi bir hayvanı yutmaksızın tek başına sade zemin üzerine yerleştirilmiştir (Resim 46). 1322 tarihli nüshadaki yılan figürü ise tanımdaki ağaç gövdesine kıvrılma özelliğini vurgularcasına çalılıklar arasında yer almaktadır (Resim 45).

Resim 44: Çin denizindeki manda ve fil ile beslenen büyük yılan, 1280 (Cod. Arab, nr. 464, vr. 61^a).

Resim 45: Çin denizindeki büyük yılan, 1322 (Yenicami, nr. 813, vr. 46^a).

54 Kazvî'nin, *Acâ'ibü'l-mahlûkât* (Cod. Arab, nr. 464, vr. 60^b-61^b; Yenicami, nr. 813, vr. 46^b-47^a; Şehid Ali Paşa, nr. 1832, vr. 41^a-42^a; Fâtih, nr. 4172, vr. 72^a-73^b; nr. A-3632, vr. 102^b-103^b; Cod. Arab, nr. 463, vr. 70^a-71^b; MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 121^a-122^b; [2000], vr. 104-106).

Resim 46: Çin denizindeki büyük yılan, 1770 (Cod. Arab, nr. 463, vr. 71^a).

Sonuç

XIII. yüzyılın ikinci yarısında Kazvîni tarafından kaleme alındığı bilinen *Acâ'ibü'l-mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât* isimli eserin en hacimli bölümünü teşkil eden "Süfliyyât" makalesinde tanıtılmış, Çin denizindeki çeşitli sıra dışı hayvanlar ve kavimler bu çalışma kapsamında değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Bu bağlamda incelenen XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar farklı zamanlarda istinsah edilmiş Arapça, Farsça ve Türkçe nüshalar üzerinden Çin denizine dair malumat ve toplamda altmış üç tasvir hakkında mukayeseler gerçekleştirilerek bazı tespitlerde bulunulmuştur. Buna göre, eserdeki su küresine dair bölümde zikredilen, Bahrü'l-muhî'ten sonraki en büyük deniz hükümündeki Çin denizinde konumlanmış Zâbec, Râminî, Vakvak, Selâhî, Benân ve Etverân adaları arasında hakkında en fazla bilgiye sahip olunan ve çeşitli nüshalarda tasvirlerine en sık yer verilen adanın Zâbec adası olduğu anlaşılmaktadır. Bu adada varlığından bahsedilen kanatlı kedi benzeri hayvan, karınlarından güzel bir koku maddesi olan miskin elde edildiği misk kedisi ve faresi, beyaz benekli kıvılcık keçi, beyaz ve siyah renkli maymunlar, manda ve fil yiyen büyük yılanlar ile ağaçlarda yaşayan kanatlı kavme ilişkin tasvirler hemen her dönemde rağbet gösterildiği görülmektedir. Bunlar arasında manda ve fil yutan yılan hem Zâbec adası hem de Çin denizindeki acayip hayvanlar bahsinde iki defa zikredilmesinin yanı sıra 1280 ve 1424 tarihli nüshalarda doğrudan ağızda iri bir manda taşıyan yılan figürüyle resmedilmesi açısından önem arz etmektedir (Resim 4, 44). Aynı adada yaşadığı bilinen, duydukları her dili konuşma özelliğine sahip farklı renklerdeki papağanlarla ilgili tasvirler ise yalnızca Türkçe nüshalarda rastlanması dikkat çekmektedir (Resim 22, 23). Zâbec adasına ilişkin bir başka sıra dışı husus da burunları at burnu gibi yarılmış olarak tarif edilen kavme dair bilgiye yalnızca Türkçe nüshalarda rastlanmasıdır. Bu durum söz konusu nüshaların hazırlanışında yalnızca eser metnine müracaat edilmeyip, farklı kaynaklardan da istifade edildiğine işaret etmektedir. Ayrıca Türkçe nüshaların tasvirlerindeki benzerliklerin de nüshalar arasında bir silsile halinde gerçekleşen etkileşimden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çin denizindeki bütün adalarda yaşayan çeşitli kavimlerin ortak özelliği ise çıplak oluşlarıdır. Bu kişiler için eser metninde dış görünüş itibariyle insana benzer özellikleri olduğu belirtilmekle beraber, bizzat insan kelimesinin kullanılmaması ve bunun yerine kavim kelimesinin tercih edilmiş olmasının da insana özgü örtünme vasfından uzak, yabani halleriyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Vakvak adasına dair 1501 tarihli nüshadaki tasvirde adanın kadın padişahının yarı çıplak, karşısında duran râvi konumundaki Mûsâ b. Mübârek es-Sîrâfî'nin ise tamamen giyinik vaziyette resmedilmesi de bu hususu doğrulamaktadır (Fâtih, nr. 4172, vr. 71^a). Her ne kadar 1501 tarihli Farsça ve 1770 tarihli Arapça nüshalarda yarı çıplak resmedilmiş kavim figürlerine rastlanmaktaysa da nüsha metninde bu kavimlerin çıplaklıkları vurgulanmaktadır (Cod. Arab, nr. 463, vr. 69^a, Fâtih, nr. 4172, vr. 71^a; Cod. Arab, nr. 463, vr. 69^b). 1854 tarihli Türkçe nüshadaki Zâbec ve Tûrân adası kavimlerinin giyinik vaziyette resmedilmesi sıra dışı bir uygulama sunmaktayken (Resim 24, 32), XVI. yüzyıl sonlarına tarihlendirilen Türkçe nüshada aynı kavim mensuplarının çıplak şekilde resmedilmesi (nr. A-3632, vr. 100^b, nr. A-3632, vr. 102^b), her iki nüshada da ilgili kavim için çıplaklık vurgusu yapılmamakla beraber genel olarak vahşi tabiattaki bu kavimlerin çıplak tasavvur edildiğini düşündürmektedir. Adalardaki farklı kavimlere yönelik bir başka dikkat çekici ayrıntı da ağaçlarda yaşayanların meyveyle beslenmesine karşın, Benân adası kavmi gibi dağ başlarını mesken edinenlerin insan etiyile beslenmesidir.

Tasvirlerle ilgili bir başka sıra dışı uygulamaya Râminî adasındaki tek boynuzlu gergedanın 1322 tarihli nüshadaki tasvirde, tanımda bildirilmemesine rağmen kanatlı olarak resmedilişinde rastlanmaktadır (Resim 26). Bu uygulamanın eser metninde genel olarak çeşitli hayvan, canavar ve kavim tanımlarında kanat vurgusu yapılmasından kaynaklanmış olabileceği gibi, hassaten 1322 tarihli nüshadaki farklı nitelikte unsurların kanat eşliğinde resmedilmesiyle nüshaya özgü bir tercih olabileceği de düşünülmektedir. Zira söz konusu nüshadaki gezegen tasvirlerinin dahi diğer nüshalardan farklı olarak kanatlı melek figürleri eşliğinde resmedildiği görülmektedir. Ayrıca kanat çizimlerinde kullanılan münhani motifleri de bu dönemin genel özellikleri arasında olmakla beraber, ilgili nüshadaki çeşitli oluşumlarda geleneksel olarak sıklıkla tercih edilmiştir. Benzer şekilde Râminî adasındaki gergedan tasvirinin yalnızca Türkçe nüshalardan birinde boynuzuyla fili havaya kaldırır vaziyette resmedilmiş olması da olağan dışı örneklerden bir diğerini teşkil etmektedir (Resim 27). Bilhassa Türkçe nüshalarda gergedanın bu özelliğine değinilmiş olması da tasvirdeki farklılığı açıklamakla beraber, Türkçe nüshalardaki metin ilavelerinin bir başka örneğini sunmaktadır.

Ana hatlarıyla çeşitli nüshalardaki tasvirler dönemlerinin resim geleneği açısından değerlendirildiğinde, en erken tarihli tasvirli nüsha olduğu bilinen 1280 tarihli nüshadaki tasvirler dönemin genel özelliği itibarıyla, varak rengindeki sade zemin üzerinde yer alan kırmızı, sarı ve siyah tonların ağırlıklı kullanıldığı insan ve hayvan figürlerinin yanı sıra yeşil renkli, kalıpsal ağaç motifleri içermektedir. Bu tür ince yapraklı, daha ziyade dal biçimindeki ağaç motiflerine aynı döneme ait *Kitâbü'l-Hayevân*, *Varka ve Gülşah*, *Kelile ve Dimne* gibi eserlerin tasvirlerinde de rastlanmaktadır. Dönem özelliğini yansıtan bir diğer uygulama da Vakvak adası kadın padişahının bakire hizmetçileri eşliğinde resmedildiği tasvirdeki figürlerin baş çevrelerini kuşatan altın yaldızlı dairesel halelerdir (Cod. Arab, nr. 464, vr. 60^a). 1322 tarihli nüshadaki bütün figürlerin kırmızı zemin üzerinde resmedilmiş olması XIV. yüzyıla ait tasvirlerde sıklıkla karşılaşılan bir uygulamadır. 1422, 1424 ve 1501 tarihli Farsça nüshalardaki tasvirler zarif hatlara sahip figürleri, renk skalasının genişlemesi ve zemine yerleştirilen bitki öbekleriyle tasvir sanatındaki yeni arayışlara işaret etmektedir. XVI. yüzyıl sonlarına tarihlendirilen Türkçe nüshadaki tasvirler ise gerek zengin ve canlı renkleri gerekse özenli fırça darbeleri ve figürlere gerçekçilik kazandıran tahrirleriyle tasvirler arasındaki en dikkat çekici örnekleri oluşturmaktadır. 1770 tarihli nüsha ise yarı giyinik vaziyetteki kavim tasvirlerinin yanı sıra renk kullanımı ve figürlerin vücut hatlarındaki yenilik arayışlarıyla ön plana çıkmaktayken, 1854 tarihli Türkçe nüshadaki tasvirler gelişigüzel fırça darbeleriyle çizilmiş, solgun renkli figürleriyle tasvir sanatındaki gerilemeye işaret etmektedir. Binbir gece masalları etkisi uyandırmakla beraber çeşitli dönemlerde sıra dışı anlatılara ve oluşumlara yönelik talep ve rağbetin boyutunu gösteren bu nüshalar aynı zamanda olağan dışı mahlukata ve mevcudata dair tasavvurun mahiyetini ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Bu alanda yapılacak araştırmaların artmasıyla her dönemde büyük ilgi uyandıran acayip literatürünün zenginleştirilmesi temenni edilmektedir.

Bibliyografya

- Ahmedî, *İskendernâme*, çev. F. Öztürk, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Ahmedî, *İskendernâme*, Berlin: Staatsbibliothek, MS, Or., quart., nr. 1271, 1^a-242^b.
- Al, Şerife Burcu, *‘Acâibü’l-Mahlûkât: Giriş, Metin, İnceleme, Dizin-Sözlük* (yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Badiee, Julie, “The Sarre Qazwini: An Early Aq Qoyunlu Manuscript?”, *Ars Orientalis*, 14 (1984): 97-113, <https://www.jstor.org/stable/4629331>
- Bağcı, Serpil v.dğr., *Osmanlı Resim Sanatı*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- Başkan, Gülhan, *Manisa İl Halk Kütüphanesi’nde 45 Hk. 5355 No’da Kayıtlı Sürûri Çevirisi ‘Acâibü’l-Mahlûkât Adlı Eserin Minyatürlerinin İncelenmesi* (yüksek lisans tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Berlekamp, Persis, *Wonder, Image and Cosmos in Medieval Islam*, New Haven: Yale University Press, 2011.

- Bülbül Oğuz, *Betül, Sürûrî'nin Kitâbü'l-Acâibü'l-Garâib'i Üzerine Göstergebilimsel Bir İnceleme*, (doktora tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Carboni, Stefano, *The Wonders of Creation and the Singularities of Painting: A Study of the Ilkhanid London Qazwini*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2015.
- Daston, Lorraine - Katharine Park, *Wonders and the Order of Nature 1150-1750*, New York: Zone Books, 2001.
- Erdem, Tuğba, *Mir'ât-ı 'Acâibü'l-Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü'l-Mevcûdât (İnceleme-Çeviriyazılı Metin-Tıpkıbasım, 400°-488°)* (yüksek lisans tezi), Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Gedizli, Mehmet, *'Acâibü'l-Mahlûkât [200°-404°] (Giriş, Transkripsiyonlu Metin, Dil-Yazım Özellikleri, Dizin-Sözlük)*, (doktora tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Göl, Osman, *Ali bin Abdurrahman Acâibü'l-Mahlûkât (1.-35. Varak)* (yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Hees, Syrinx von, "The Astonishing: A Critique and Re-Reading of 'Ağâ'ib Literature," *Middle Eastern Literatures*, 8/2 (2005): 101-120.
- İnan, Recai, *'Acâibü'l-Mahlûkât: Giriş, Transkripsiyon, İnceleme, Dizin, Sözlük*, (yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Kazvîni, Zekeriyâ b. Muhammed, *Acâ'ibü'l-mahlûkât ve garâibü'l-mevcûdât*, München, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. arab., 464, vr. 1^a-212^b.
- Kazvîni, Zekeriyâ b. Muhammed, *Acâ'ibü'l-mahlûkât ve garâibü'l-mevcûdât*, Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 813, vr. 1^a-193^a.
- Kazvîni, Zekeriyâ b. Muhammed, *Acâ'ibü'l-mahlûkât ve garâibü'l-mevcûdât*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4171, vr. 1^a-280^a.
- Kazvîni, Zekeriyâ b. Muhammed, *Acâ'ibü'l-mahlûkât ve garâibü'l-mevcûdât*, Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 1991, vr. 1^a-291^b.
- Kazvîni, Zekeriyâ b. Muhammed, *Acâ'ibü'l-mahlûkât ve garâibü'l-mevcûdât*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1832, vr. 1^a-216^b.
- Kazvîni, Zekeriyâ b. Muhammed, *Acâ'ibü'l-mahlûkât ve garâibü'l-mevcûdât*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4172, vr. 1^a-338^a.
- Kazvîni, Zekeriyâ b. Muhammed, *Acâ'ibü'l-mahlûkât ve garâibü'l-mevcûdât*, Milli Saraylar Başkanlığı Yazma Eser Kütüphanesi, nr. A-3632, vr. 1^a-134^a.
- Kazvîni, Zekeriyâ b. Muhammed, *Acâ'ibü'l-mahlûkât ve garâibü'l-mevcûdât*, München, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Arab., nr. 463, vr. 1^a-299^b.
- Kazvîni, Zekeriyâ b. Muhammed, *Acâ'ibü'l-mahlûkât ve garâibü'l-mevcûdât*, Berlin, Staatsbibliothek, MS, Or. quart., nr. 1828, vr. 1^a-162^b.
- Kazvîni, Zekeriyâ b. Muhammed, *Acâ'ibü'l-mahlûkât ve garâibü'l-mevcûdât*, Beyrut: Müessesetü'l-a'lemî li'l-matbûât, 2000.
- Keçelioğlu, Sünbül, *Türkçe Aca'ib ü'l-Mahlukat Yazmalarının Minyatürlerinde Üslup ve İkonografi*, (yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- Kut, Günay, "Acâibü'l-Mahlûkât", *DİA*, 1988, I, 315-317.
- Kut, Günay, "Türk Edebiyatında Acâibü'l-Mahlûkât Tercümelere Üzerine", *Acâibü'l-Mahlûkât: Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları II*, haz. Fatma Büyükkaracı Yılmaz, İstanbul: Simurg Yayınevi, 2010, s. 1-9.
- Lewicki, T., "Al-Kazwini, Zakariyya b. Muhammad b. Mahmud Abu Yahya", *The Encyclopaedia of Islam*, IV, 865-866.
- Moor, Bilha - E. A. Rezvan, "Al-Qazwini's 'Aja'ib Al-Makhlûqât wa Gharâ'ib Al-Mawjûdât: Manuscript D 370", *Manuscripta Orientalia*, 8/4 (2002): 38-68.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, I-II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- Rabbat, Nasser, "Ajib and Gharib: Artistic Perception in Medieval Arabic Sources", *The Medieval History Journal*, 9/1 (2006): 99-113.

- Rührdanz, Karin, "Between Astrology and Anatomy", *Ars Orientalis*, 42 (2012): 56-66, <https://www.jstor.org/stable/43489764>
- Rührdanz, Karin, "Illustrated Persian Ajā'ib Al-Makhlūqāt Manuscripts and Their Function in Early Modern Times", *Society and Culture in the Early Modern Middle East Studies on Iran in the Safavid Period*, ed. Andrew J. Newman, Leiden: Brill, 2003, s. 33-47.
- Sarıkaya, Bekir, *Rükneddin Ahmed'in Acâibü'l-Mahlûkât Tercümesi (Giriş-Metin-Sözlük)*, (doktora tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2010.
- Turan, Ahmet Burak, *Türk Canavarları Sözlüğü*, İstanbul: Holden Kitap, 2022.
- Yaniç, Sema, *Hâce Hatib Mahmud er-Rumi ve Haridetü'l-'Acayib ve Feridetü'l-Garayib Tercümesi İsimli Eserinin Edisyon Kritik ve Tahlili*, (doktora tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Yıldırım, Maksut, *'Acâ'ibü'l-Mahlûkât (106.-140. Varak) (Transkripsiyonlu Metin-Giriş-İnceleme-Dizin-Sözlük)*, (yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Extended Summary

Depictions of Animals and Peoples from the Chinese Sea and its Islands in Copies of Qazwini's *Ajā'ib Al-Makhlūqāt wa Gharā'ib Al-Mawjūdāt*

This study researches depictions of unusual animals and peoples from the Chinese Sea and its islands in some Arabic, Persian, and Turkish copies of the cosmographic and geographic work, *Ajā'ib Al-Makhlūqāt wa Gharā'ib Al-Mawjūdāt* (The Wonders of Creation and the Oddities of Existing Things), by Qazwini (d. 1283). These copies were made between the thirteenth and nineteenth centuries and are preserved in libraries in Istanbul and Berlin. The work includes four introductions, two main chapters, and an epilogue. The first chapter deals with celestial realms (the Lunar Sphere) and the second with earthly ones (the Sublunar Sphere). The second chapter entitled "al-Sufliyyat" describes the spheres of fire, air, water, and earth. It also gives detailed information about various islands, peoples, and animals including stories about extraordinary creatures and wild, naked humanoids living on islands in the Chinese Sea. The Chinese Sea is the biggest sea in the world other than Bahr al-Muhit (the Surrounding Sea), which unites with it in the East and has many islands that can all be reached by people. The sea which unites with Bahr al-Kulzum (the Red Sea) in the West is also called Bahr al-Harqand (the Harqand Sea). The work tells stories about real and fantastical as well as oddly behaving and oddly featured creatures including winged cats, civet cats, musk rats, red mountain goats with white spots, monkeys similar to buffalos and rams, large snakes with a diet of buffalos and elephants, omnilingual parrots, rhinoceroses similar to donkeys, buffalos without tails, huge turtles, petrified crabs, various birds and fishes, and naked humanoids with wild natures who are occasionally cannibalistic. Some of these humanoids fly with wings or live in trees. Information about and depictions of the animals and peoples of different islands and the sea around them are found in the *jazirat* (island) subsections named after different islands in the Chinese Sea—Zabaj, Ramini, Waqwaq, Salahi, Banan, and Atwaran. This section is found in the second chapter of the work as a part of the sphere of water entitled "Fasl fi Zikr al-Ahwal al-Ajiba li al-Bihar" (The Subchapter about the Strange Conditions for Seas). Appearing in this study are sixty-three depictions from different copies of Qazwini's work. The subjects of the depictions are the naked tree-dwellers speaking an incomprehensible language on Zabaj. Also found on Zabaj are the winged people flying from one tree to another; the cats with the wings of bats and the civet cats from whose stomach a kind

of musk is obtained for perfume; as well as the musk rat; the antelope whose skin is red with white dots and a tail which looks like the tail of the gazelle; the large snake from the mountain called Nasban; white and black monkeys; and the parrots with white, black, red, green and yellow colors which repeat every word they hear. On Ramini are more naked tree-dwellers as well as small-bodied people and rhinoceroses which resemble donkeys and buffaloes without tails. On Waqwaq is the naked queen, who is sitting on her throne and wearing a golden crown, surrounded by her naked female slaves. Also on Waqwaq is a tree whose fruit produce a sound like “waq waq.” On Banan are beautiful and cannibalistic people as well as a black man with an elongated face and big feet. On Atwaran are found predatory animal-headed people. Additional creatures include a shining bird above the Chinese Sea, multi-headed creatures on various islands, a giant sea turtle, a pig-faced fish called Etam, a species of crab which turns into stone after moving to land, and a giant snake which is able to eat buffaloes and elephants. This study analyzes similarities and differences in these depictions.